

Інститут глобальних стратегій управління

Прасюк О. В.

**ЕЛЕКТОРАЛЬНА
ГРОМАДСЬКА ДУМКА В УКРАЇНІ:
СУТНІСТЬ,
ДЕТЕРМІНАНТИ ПОСТАВАННЯ
ТА ШЛЯХИ ПОСИЛЕННЯ ДІЄВОСТІ**

Монографія

Острог – 2013

УДК 324

ББК 66

П 70

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 5 від 28 грудня 2012 року)*

*Серія «Громадянське суспільство»
заснована Інститутом глобальних стратегій управління
Національного університету «Острозька академія» у 2012 році. Випуск 5.*

Рецензенти:

Нельга О. В., доктор соціологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України;

Чернова К. О., доктор соціологічних наук, старший науковий співробітник Науково-дослідницької частини університету імені Т.Г. Шевченка.

П 70 **Прасюк О. В.**

Електоральна громадська думка в Україні: сутність, детермінанти поставання та шляхи посилення дієвості : [монографія] / О. В. Прасюк. – Острог : ІГСУ, Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – 180 с. (Серія «Громадянське суспільство», Випуск 5).

Монографія присвячена концептуалізації поняття «електоральна громадська думка» як специфічного вияву громадської думки, локалізованого вирішенням проблем формування органів державної і муніципальної влади. В монографії використано системний підхід до вивчення електоральної громадської думки, оскільки увагу сконцентровано не лише на структурних елементах досліджуваного феномену, але й на суспільно-політичному контексті, в якому відбувається її формування.

Для викладачів, студентів, науковців і практиків – усіх, хто цікавиться питаннями формування громадської думки та виборчим процесом.

ISBN 978-966-2254-50-1

© Прасюк О. В.

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2013

ПЕРЕДМОВА

В демократичному суспільстві нормою є постійно зростаюча соціально-політична активність громадян, потяг широких мас населення до укріплення засад місцевого самоврядування, до громадської самоорганізації, до захисту прав і свобод людини. Зокрема в Україні помітного поширення набувають сьогодні процеси етнічного самовизначення та водночас національної інтеграції, прагнення укріплення державної незалежності і водночас включення в систему євроінтеграції тощо.

Відчутну роль у здійсненні всіх цих процесів відіграє такий феномен суспільної свідомості, як **громадська думка**, котра є важливим соціальним інститутом та атрибутом громадянського суспільства. Вона постає як вияв суспільної свідомості у формі надіндивідуальних суджень й установок, пов'язаних з оцінками певних суспільно значимих подій та явищ дійсності, пропозиціями вирішення або й вирішенням найрізноманітніших соціальних проблем. Громадська думка перетворюється в сучасному суспільстві на потужну впливову силу, вивчення якої уможливорює її розуміння як не тільки важливого, але й досить складного явища суспільно-політичного життя сучасних демократичних суспільств.

Актуалізація проблем дослідження громадської думки пов'язана з потребою перетворення її суб'єкта на потенційного партнера влади, орієнтованого на відстоювання суспільних інтересів через конструктивний рівноправний діалог суб'єктів громадської думки та владних інституцій, уможливлений завдяки реальному інформаційному плюралізмові, диверсифікації джерел інформування громадян, розвитку засад громадянського суспільства. На думку іспанського філософа Х. Ортеги-і-Гассета, «закон громадської думки – це закон всесвітнього тяжіння у царині політичної історії», що особливо справедливо стосовно суспільно-історичних процесів ХХ та ХХІ ст., коли громадська

думка утверджується як потужний інститут легітимації публічної влади та неодмінний атрибут демократії.

З іншого боку, у демократичному суспільстві проблема влади, що є найважливішою у політиці, вирішується через процеси взаємодії та протистояння соціальних класів, прошарків, політичних партій та громадських організацій і об'єднань, їхніх лідерів, елітарних груп суспільства тощо. При цьому у якості кульмінації всіх цих процесів інтеграції, протистояння, дезінтеграції постають **політичні вибори**.

У сучасній Україні великої актуальності набуває перетворення виборчого процесу на об'єкт політико-правового, соціокультурного, соціологічного, морально-етичного та інших напрямків дослідження. Відповідно до виборчої проблематики звертаються спеціалісти різного фаху, як от: правознавці, політологи, соціологи, психологи, журналісти та інші. При цьому, щодо, зокрема, електоральних соціологів, то в їхньому середовищі до сьогодні панує переконання, що їхні вибіркові періодичні опитування громадян-виборців єдино і є засобом виявлення громадської думки під час виборів. Але рівень розробленості на сьогоднішній день двох галузевих соціологій – соціології громадської думки та електоральної соціології – дозволяє ставити під сумнів вищезазначені переконання електоральних соціологів. З цією обставиною якраз і пов'язана тема даного дисертаційного дослідження.

В західній науковій традиції вивченням громадської думки займалися Г. Тард, Ф. Гонцельдорф, У. Ліппман, Дж. Цаллер, Е. Ноель-Нойман, П. Бурдьє, П. Шампань, які розкрили її вплив на функціонування політичної системи, комунікаційну природу самої громадської думки, етапи формування громадської думки та чинники, що на них впливають. Значний внесок в дослідження громадської думки як соціально-психологічного феномену зробили російсько-радянські вчені В.С. Коробейніков, Б.А. Грушин, М.К. Горшков, Ю.О. Левада, А.К. Уледов та сучасні російські науковці В.М. Герасимов, Д.П. Гавра, В.А. Михайлов, Л.Н. Короткова, А.М. Корванов, Н.Г. Ігнатов, С.І. Матков та інші. Ними зокрема було виявлено механізми формування громадської думки, вплив на них різних суспільно-політичних, економічних та

духовно-культурних чинників, зокрема: типу політичного режиму, ролі засобів масової інформації; окреслено суспільні функції громадської думки, описано процедури соціологічного вивчення громадської думки. Серед українських вчених – представників соціології громадської думки – слід передусім назвати В.Л. Оссовського, Ю.П. Сурміна, В.А. Полторака, О.В. Нельгу, В.А. Матусевича, М.В. Туленкова, які вивчали сутність громадської думки, еволюцію підходів до її розуміння, її статичну та динамічну структуру, чинники формування та вплив на діяльність різних суспільних інститутів в Україні.

Питаннями формування громадської думки під час виборчих кампаній та проблемами електоральної поведінки зацікавлені журналісти, політики та представники різних наукових шкіл і напрямків почали цікавитись ще з першої половини минулого століття. Значний внесок в розробку даної проблематики здійснили дослідники громадської думки (Дж. Геллап, У. Ліппман, П. Лазарсфельд, Б. Берельсон, Е. Ноель-Нойман, П. Шампань) та електоральної поведінки (П. Данліві, Ф. Конверс, С. Ліпсет, С. Роккан, Х. Хімелвейт, М. Фіоріна). В Україні теоретичне осмислення даних питань здійснюється в руслі електоральної соціології, прикладної політології, політичної психології такими дослідниками, як О.І. Вишняк, О.В. Нельга, В.Л. Оссовський, В.І. Паніотто, В.А. Полторак, Л.О. Кочубей, В.Й. Варій, В.М. Бебик та ін. Важливого теоретико-методологічного значення набуває проблема всебічного дослідження суб'єкта електоральної громадської думки задля створення оптимальних умов для її формування.

Збором як соціологічної, так і полстерівської інформації в нашій країні займаються, соціологічна служба Центру економічних та політичних досліджень імені О.Разумкова (А.С. Биченко), фонд «Демократичні ініціативи» (директор – І.Е. Бекешкіна) та фірма «Юкрейніан соціолоджи сервіс» (керівник – О.І. Вишняк), Центр соціальних і маркетингових досліджень SOCIS (генеральний директор – М.М. Чурилов), Київський міжнародний інститут соціології (генеральний директор – В.І. Паніотто) та інші.

Вперше саме поняття електоральної громадської думки та її пояснення подано в роботах О.В.Нельги, який розглядає дина-

мічну структуру електоральної громадської думки через призму виборчого законодавства та аналізу політико-комунікативних виборчих практик.

Отже, актуальним є завдання виокремлення електоральної громадської думки як спеціального об'єкта соціологічного аналізу, що зумовлюється насамперед її важливістю в контексті трансформації українського суспільства, та вивчення не лише політико-правового аспекту виборчого процесу, але насамперед його стадій як етапів формування електоральної громадської думки.

РОЗДІЛ 1

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ЯК ФЕНОМЕН СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ

1.1. Статична структура громадської думки

Незважаючи на те, що роль громадської думки в політичних, соціально-економічних, культурних та інших соціальних сферах неможливо переоцінити, у зарубіжній та вітчизняній науці досі не вироблено усталеної традиції щодо структури громадської думки. Західні дослідники громадської думки акцентують увагу переважно на динаміці формування та функціонування громадської думки в системі суспільно-політичних відносин. Навіть фундатор вітчизняної соціології громадської думки В.Л. Осовський в своїх працях лише побіжно торкався даної проблеми, хоча інші дослідники розглядали це питання в своїх дослідженнях громадської думки.

Російський дослідник громадської думки М.К. Горшков в своїй праці «Громадська думка: історія і сучасність» підкреслював суб'єкт-об'єктну обумовленість феномену громадської думки, при цьому суб'єктом постає народ як носій соціальних інтересів та єдиний, на думку автора, справжній суб'єкт історичних змін, а об'єктом – проблеми та питання, що його хвилюють [53, с. 180-186]. Серед об'єктів громадської думки прийнято розрізняти факти, події, явища, процеси навколишнього природного середовища, а також об'єктивної та суб'єктивної дійсності [53, с. 199-200] (детальніше про це мова піде в підрозділі 1.1.3 даного дослідження).

Український вчений В.А.Полтораки, підкреслюючи суб'єкт-об'єктну детермінованість структури громадської думки, доповнює її елементами, що забезпечують зв'язок між ними – канала-

264. Krzemiński A. Mediokracja Co media robią z politykami [Elektronowy zasób] / A. Krzemiński. – Tryb dostępu : <http://www.polityka.pl/swiat/analizy/1514716,2,co-media-robja-z-politykami.read>. – Tytuł z ekranu.

265. Lijphart A. Electoral Systems and Party Systems. A Study of Twenty–Seven Democracies. 1945–1990 [Text] / A. Lijphart. – Oxford : Oxford University Press, 1994. – 209 p.

266. Meyer, Thomas. Mediokratie – Auf dem Weg in eine andere Demokratie? Aus Politik und Zeitgeschichte [Elektronische Ressource] / Thomas Meyer. – Regime des Eingangs : <http://www.bpb.de/files/MIMC25.pdf>. – Header aus dem Bildschirm.

267. Parsons T. Essays on sociological theory [Text] / T. Parsons. – Revised ed. – Glencoe The Free Press 1964 – 472 p.

268. Perea E.A. Individual characteristics, institutional incentives and electoral abstention in Western Europe [Text] / E.A. Perea // European Journal of political Research. – Vol. 41. – № 5. – P. 643–673.

269. Prokhorov, Mikhail. Russia needs to change – but by evolution not revolution [Electronic resource] / M. Prokhorov. – Access mode : <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2012/jan/11/russia-needs-evolution-not-revolution>. – Title is from a screen.

270. Schechner R. Performance Studies: An Introduction, 2nd Edition [Text] / R. Schechner. – London : Routledge, 2006. – 356 p.

271. Sproul R. Exit Polls: Better or Worse Since the 2000 Election? [Electronic resource] / R. Sproul ; Joan Shorenstein ; Center on the Press, Politics and Public Policy. – Access mode : http://www.hks.harvard.edu/presspol/publications/papers/discussion_papers/d42_sproul.pdf. – Title is from a screen.

272. Surhore, Lambert M. Warren Mitofsky [Text] / Lambert M. Surhore. – Mauritius : Betascript Publishing, 2010. – 140 p.

273. Surveying Subjective Phenomena [Text] / Ed. by C.F. Turner, E. Martin – New York : Russell Sage Foundation, 1984. – V. 2. – 617 p.

274. Turowski J. The dichotomy of «private» and «public» as a theoretical framework for the analysis of social reality [Electronic resource] / J. Turowski. – Ch. 1. – Access mode : http://www.crvp.org/book/Series04/IVA-2/chapter_i.htm. – Title is from a screen.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3

РОЗДІЛ 1

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ЯК ФЕНОМЕН СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ

1.1. Статична структура громадської думки	7
1.1.1. Зміст громадської думки	9
1.1.2. Суб'єкти громадської думки	10
1.1.3. Об'єкти громадської думки	17
1.2. Динамічна структура громадської думки	21
1.2.1. Етап зародження громадської думки	22
1.2.2. Етап формування громадської думки	23
1.2.3. Етап функціонування інституціоналізованої громадської думки	26
1.3. Процедура ідентифікації та феномен плюральності громадської думки	33
1.3.1. Ідентифікація громадської думки	33
1.3.2. Плюральність громадської думки	37
Висновки до розділу 1	39

РОЗДІЛ 2

ЕЛЕКТОРАЛЬНА ГРОМАДСЬКА ДУМКА У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО–ПОЛІТИЧНИХ ПРАКТИК ТА У ПРОСТОРИ ЧИННОГО ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА

2.1. Феномен електоральної громадської думки	42
2.1.1. Сутність феномену електоральної громадської думки	42
2.1.2. Електоральна і вибірково–опитувальна громадська думка: порівняльний погляд	49

2.2. Зміст основних етапів розгортання	53
2.2.1. Етап зародження електоральної громадської думки	55
2.2.2. Передвиборна агітація як етап формування електоральної громадської думки. Феномени «білих» і «чорних» PR-технологій	63
2.2.3. Ідентифікація електоральної громадської думки та феномен її плюральності. Установча функція	73
2.2.4. Етап функціонування інституціоналізованої електоральної громадської думки: соціально-політичні та правові аспекти реалізації директивної функції	77
2.3. Засоби впливу на процеси формування та інституціоналізації електоральної громадської думки	86
2.3.1. Маніпулювання свідомістю виборців як засіб формування викривленої електоральної громадської думки	86
2.3.2. Маніпулювання виборчими системами й законами як засіб маніпулювання електоральною громадською думкою	91
2.3.3. Вибіркові соціологічні опитування громадян як засіб впливу на процес формування електоральної громадської думки	98
2.3.4. Соціологічні опитування виборців у режимі «exit poll» як засіб упередження фальсифікації процесу інституціоналізації електоральної громадської думки	105
Висновки до розділу 2	109

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ СТВОРЕННЯ ОБ'ЄКТИВНИХ УМОВ ДЛЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО ФОРМУВАННЯ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ

3.1. Середній клас як чинник формування демократичної електоральної громадської думки	112
3.2. Реальне самоврядування міських і сільських громад в Україні як запорука формування та інституціоналізації демократичної електоральної громадської думки	121
3.3. Оптимізація плюральності електоральної громадської думки через вирішення проблеми багатопартійності	128

3.4. Переорієнтація виборчого законодавства України на громадянина-виборця як на дійсного суб'єкта електоральної громадської думки	133
Висновки до розділу 3	142
ВИСНОВКИ	145
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	149

Наукове видання

Оксана Валентинівна ПРАСЮК

**ЕЛЕКТОРАЛЬНА
ГРОМАДСЬКА ДУМКА В УКРАЇНІ: СУТНІСТЬ,
ДЕТЕРМІНАНТИ ПОСТАВАННЯ
ТА ШЛЯХИ ПОСИЛЕННЯ ДІЄВОСТІ**

Монографія

*Серія «Громадянське суспільство»
заснована Інститутом глобальних стратегій управління
Національного університету «Острозька академія» у 2012 році.
Випуск 5.*

Головний редактор *Ігор Пасічник*

Технічний редактор *Роман Свинарчук*

Комп'ютерна верстка *Наталії Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *Катерини Олексійчук*

Формат 42х30/4.

Папір офсетний. Друк різнографія.

Ум. друк. арк. 11,25. Гарнітура “TimesNewRoman”

Тираж 300 прим.

Видавництво Національного університету “Острозька академія”
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.

Свідоцтво про державну реєстрацію

РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.